

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВНЗ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОЇ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлюється проблема розвитку комунікативної компетентності курсантів, обґрунтовується її значний вплив на професійну діяльність працівників правоохоронної системи.

Професійна діяльність правоохоронця розглядається в контексті ситуацій психологічної боротьби, конфліктної взаємодії різного рівня, проблемним спілкуванням. Належний рівень розвитку комунікативної компетентності курсантів дозволить їм швидко орієнтуватися в різноманітних ситуаціях і підвищить ефективність професійної діяльності.

Ключові слова: комунікативна компетентність правоохоронців, психологічна та комунікативна готовність правоохоронців до професійної діяльності.

The article is dedicated to the problem of military students communicative competence development. The author gives grounds for its significant impact on the professional activities of law enforcement personnel.

Professional activities of a police officer is considered in the context of situations of psychological struggle, the conflict between the different levels of problematic communication. Should the level of development of communicative competence of cadets will allow them to quickly orient themselves in different situations and will increase the efficiency of professional activity.

Keywords: communicative competence of law enforcement officers, psychological and communicative readiness of law enforcement officers to professional activity.

Постановка проблеми. Недостатня професійна та психологічна готовність молодих спеціалістів правоохоронних органів до дій у напружених, екстремальних ситуаціях негативно впливає на ефективність виконання службових завдань, є причиною помилок, які можуть загрожувати небажаними наслідками, такими як втрата самоконтролю, розгубленість правоохоронця, його нездатність брати на себе відповідальність та належним чином контролювати ситуацію, що склалась. Як свідчать результати аналізу службових розслідувань, недостатня професійно-психологічна підготовка – вада, притаманна на даному етапі розвитку міліції України значній частині її працівників.

Криміногенна ситуація сьогодні вимагає рішучої відмови від суто кількісного підходу до комплектування служб і підрозділів ОВС. Настав час на решті взяти на озброєння кардинально інший принцип відбору кандидатів для роботи в міліції – професійну придатність [25].

Мета дослідження – проаналізувати специфіку професійної комунікативної компетентності правоохоронців та обґрунтувати необхідність комунікативної підготовки курсантів як складової успішності їхньої майбутньої професійної діяльності.

Стан досліджуваної проблеми. Сучасні дослідження щодо специфіки діяльності та комунікації працівників правоохоронних органів у складних, конфліктних, екстремальних ситуаціях висвітлені в працях В.Авдєєва, Н.Андрєєва, В.Андросюка, В.Антипенка, О.Бандурки, В.Бахіна, В.Васильєва, О.Васи-

льєва, Б.Водолазського, Л.Казміренко, Я.Кондратьєва, В.Коновалової, М.Костицького, В.Лукашевича, В.Медведєва, Л.Мороз, О.Морозова, А.Папкіна, М.Порубова, В.Синьова, О.Столяренка, П.Сопек, С.Тарарухіна, Г.Туманова, С.Яковенка та ін.

Українськими науковцями (О.Дідоренком, В.Барком, В.Ортинським, В.Ряшком, Ю.Ірхіним, П.Підюков, І.Приходько) виявлено, що в психічній діяльності правоохоронців переважають: перехід інтенсивності психічної напруги за межі корисності; занепокоєння, розгубленість, нерішучість, уповільненість реакцій; страх невдачі, підпорядкування своєї поведінки мотиву її уникнення (замість прагнення до успіху). Наслідком таких негативних змін може стати певна віктимність, унаслідок якої правоохоронець своєю неправильною поведінкою провокує посягання на себе [3; 16; 19].

О.Шаповалов зазначає, що професіоналізація злочинності, яка виявляється сьогодні як в Україні, так і в інших країнах, з особливою гостротою диктує потребу прийняття адекватних заходів з кадрового забезпечення та підготовки спеціалістів-професіоналів для органів внутрішніх справ. Необхідною умовою вирішення цього актуального завдання, вважає О.Пашенко, є створення диференційованого професійного психофізичного й психологічного відбору осіб, що стають на службу в органи внутрішніх справ [17].

Виклад основного матеріалу. У повсякденній діяльності працівників ОВС присутні різноманітні ситуації психологічної боротьби, конфліктної взаємодії різного рівня, проблемного за своїм характером спілкування. Наприклад, чергові по телефону отримують інформацію опосередковано, за допомогою технічного засобу зв'язку, спілкуються з людьми, які, зазвичай, перебувають у стані стресу. Оперативні працівники активно шукають носіїв інформації, час і місце для встановлення контакту, збирають інформацію в процесі безпосереднього спілкування, використовуючи подекуди рольову поведінку та «легенду прикриття», вдаються до професійних хитрощів [22].

Багато дій слідчого з розкриття злочинів протікають у складному, проблемному середовищі спілкування: очна ставка, обшук, допит та ін. Слідчі зобов'язані під час допитів суворо дотримуватися процесуальних норм, брати до уваги відмінності в спілкуванні з потерпілими, свідками, підозрюваними в скоєнні злочину. Слідчий не тільки збирає інформацію, а й здійснює психологічний вплив на учасників кримінального процесу. Інспекторам ДАІ, дільничним інспекторам міліції, працівникам патрульно-постової служби часто доводиться бути посередниками в конфліктах між громадянами, застосовувати правомірні методи психологічного впливу на окремих громадян, групи людей, збуджений натовп тощо [1, с.52].

Ураховуючи специфіку діяльності працівників правоохоронної системи, варто відмітити, що належний рівень комунікативної компетентності дозволяє їм швидко орієнтуватися в різноманітних ситуаціях і підвищує ефективність професійної діяльності.

Сьогодні якість та ефективність виконання завдань, покладених на працівників правоохоронної системи, асоціюються з підвищеним ризиком для їхнього життя і здоров'я, схильністю до стресів, професійно-деформуючих впли-

вів. Тому не випадково в психологічній науці активізовані дослідження різноманітних психологічних факторів і феноменів професійної діяльності правоохоронців. Підтвердженням цього є унікальні фундаментальні наукові дослідження, проведені останнім часом у галузі юридичної психології та психології діяльності в особливих умовах [8], зокрема: дослідження професійно-психологічної деформації працівників ОВС (В.Медведєв) [10], явища професійного стресу працівників ОВС (О.Тімченко) [22], ролі професійно-психологічного тренінгу в органах внутрішніх справ (Л.Мороз, В.Лефтеров) [8; 12], психологічних засад управління персоналом органів внутрішніх справ, розвитку комунікативних умінь керівників міліції та вирішення конфліктів (В.Барко, Ю.Ірхін, П.Підюков) [2], соціально-психологічного здоров'я військовослужбовців (Є.Потапчук) [18], значення професійно-психологічного впливу військового керівника на підлеглих в особливих умовах діяльності, (О.Матенюк) [8; 9].

Відповіді на ці запитання містяться в закономірностях і досвіді впровадження будь-яких інновацій у різноманітні галузі життєдіяльності суспільства. Перш за все необхідно більш широко використовувати новітні технології для навчання і перепідготовки всього персоналу ОВС: від рядового міліціонера до представників вищого керівного складу [8].

Під час підготовки у ВНЗ основна увага зосереджується на оволодінні студентами знаннями зі спеціальних предметів, а не на їхньому навчанні якісного міжособистісного професійного спілкування. Дисципліни психолого-педагогічного циклу недостатньо спрямовані на формування особистості курсанта, розвиток його комунікативного потенціалу. Головною причиною такого стану справ є все ще традиційний погляд на навчання як на процес, основою якого є запам'ятовування і відтворення, а психолого-педагогічна взаємодія в системі «викладач–курсант» переважно функціонує на рівні «суб'єкт-об'єктних» відносин. Навчання такого типу не забезпечує широти орієнтації в професійній діяльності, позбавляє змоги застосовувати набуті знання і вміння за типових умов професійної діяльності [7, с.91].

Головним, на думку П.Мельника й Л.Терещенка, залишається завдання введення в підготовку працівників міліції більш фундаментальної психологічної підготовки з урахуванням їхніх формальних і неформальних професійних функцій. При цьому необхідна науково обґрунтована розробка перспективної методики всебічного виявлення і вирішення багатоаспектних особистих соціальних проблем, з якими зіштовхуються правоохоронці [5, с.11].

Комунікативний потенціал особистості – це притаманні їй об'єктивні й суб'єктивні комунікативні можливості, які реалізуються як свідомо, так і стихійно, та є внутрішнім резервом індивіда [15]. Комунікативний потенціал особистості утворюють комунікативні можливості, комунікативні стилі індивіда, які можуть бути використані особистістю в конкретній формі спілкування й взаємодії з іншими людьми; комунікативні можливості подальшого розвитку. Він є не статичною, а динамічною, тобто такою, що розвивається, системою властивостей і здібностей, яка формується в спільній діяльності з іншими людьми, реальному спілкуванні з ними. Це – система форм, засобів, шляхів інтег-

рації власної діяльності з діяльністю інших, власної особистості з особистостями інших, специфічний комплекс особистісних якостей й особливостей, своєрідна індивідуальна «історія участі особистості» у суспільній діяльності [15, с.78–79].

У процесі професійної підготовки працівник міліції повинен оволодіти такими комунікативними знаннями й уміннями: розуміти та сприймати сутність спілкування; швидко й невимушено встановлювати психологічний контакт з будь-якою людиною, вільно підтримувати бесіду; заохочувати надання співбесідником необхідної інформації, емпатійно вислуховуючи та фіксуючи в пам'яті всі важливі деталі розповіді, щоб згодом повно та безпомилково відтворити й використовувати одержану інформацію; проводити цілеспрямоване опитування (допит, очну ставку); розпізнавати ознаки нещирості й обману за невербальними проявами співбесідника; здійснювати правомірний психологічний вплив на окрему особу, малу групу, натовп з метою отримання бажаних змін у їхній поведінці; налагоджувати ділові стосунки з колегами, проводити службові наради; урегульовувати конфлікти між громадянами; переконливо виступати перед громадянами в межах своєї компетенції (наприклад, з правових питань) [13, с.52].

Оскільки діяльність міліції пильно спостерігається, аналізується й оцінюється громадянами, то цей аспект діяльності висуває підвищені вимоги до рівня розвитку комунікативних здібностей, соціального інтелекту, самоконтролю й емоційної стійкості. На думку А.Москаленка, це – уміння розуміти внутрішній світ співрозмовника, його особливості, мотиви, психологічний стан й уміння слухати, симпатія, вільне володіння вербальними засобами спілкування, самоконтроль, широкий спектр стилів поведінки в конфліктних ситуаціях, організаційні якості, почуття гумору, наполегливість і принциповість у відстоюванні прийнятих рішень [14].

Серед труднощів, котрі трапляються на етапі входження в професію, учені виокремлюють такі: а) відсутність уміння встановлювати правильні взаємостосунки; б) невміння створювати в процесі спілкування атмосферу зацікавленості, невимушеності; в) відсутність навичок самостійно аналізувати свої успіхи й невдачі в спілкуванні; г) невміння обирати оптимальні шляхи виходу з конфліктних ситуацій та інші [5, с.131].

Ці труднощі спричинені, насамперед, неналежною підготовкою курсантів ще під час навчання. До основних недоліків навчання професійного спілкування у вузах можна віднести: нехтування встановленням суб'єкт-суб'єктних стосунків, які сприяли б активізації комунікативної діяльності курсантів; більшість викладачів, у яких відсутня педагогічна освіта, широко використовують репродуктивні методи навчання, що не оптимізує комунікативні можливості курсантів; викладачі психолого-педагогічних і мовознавчих дисциплін не приділяють спеціальної уваги проблемам навчання психологічної та вербальної взаємодії [2].

Значним недоліком є також те, що велика кількість курсантів, особливо першокурсників, недостатньо володіють навичками найприроднішої форми мовлення – діалогічної [20, с.210]. Вони припускаються багатьох мовленнєвих

помилки, структура їх висловлювань синтаксично збіднена, а відповіді та запитання переважають над тими видами реплік, які стимулюють подальше діалогізування. Причина цього, насамперед, криється в тому, що традиційна система навчання здебільшого ґрунтується на формуванні вмінь будувати окремі висловлювання, що не сприяє розвитку діалогічного мовлення учнів.

Основні етапи технології проектування і реалізації діалогового спілкування можуть бути сформульовані таким чином [20, с.14]: 1) визначення завдань діалогового спілкування стосовно конкретної виховної ситуації; 2) діагностика рівня підготовленості курсантів до ведення діалогів різного виду; 3) вибір, залежно від попередніх етапів, провідної форми діалогічного спілкування; 4) визначення проблеми, що цікавить суб'єктів діалогічного спілкування, та ознайомлення з нею, а також проектування нестандартних ситуацій і відхилень від обраної стратегії проведення діалогу; 5) розгляд визначеної проблеми в режимі безпосереднього діалогічного спілкування; 6) застосування прийомів поживлення діалогу, внесення в нього неформальних елементів, активне використання артистичного, інтелектуального, творчого потенціалів; 7) актуалізація в процесі діалогу позитивного потенціалу міжособистісних стосунків, включення механізму асоціацій, наведення переконливих аргументів, висока мовна культура, образність мислення, емоційність, гумор, доброзичливість, уважне ставлення до іншої точки зору; 8) спільне, якщо це необхідно, підбиття підсумків діалогу.

Крім того, у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців слід урахувувати такі особливості, як: спільна навчально-освітня діяльність (сприяє виробленню їхньої згуртованості та колективізму); сам процес навчання (передбачає вхід юнаків і дівчат до системи суспільних відносин і засвоєння ними соціальних цінностей); активна взаємодія з різними соціальними верствами суспільства, а також специфіка навчання (створюють великі можливості для спілкування) [4].

Не менш суттєвими чинниками налагодження продуктивної комунікативної діяльності є способи корекції і профілактики деформацій спілкування: як на рівні засвоєння комунікативних знань, так і на рівні практичної комунікативної діяльності [21].

Виховна робота з попередження деформації у спілкуванні передбачає: вивчення і врахування морально-психологічних, політичних та комунікативних якостей співробітника, ступінь його суб'єктивної схильності до професійних деформацій; аналіз основних факторів, які викликають деформації у тих чи інших категорій співробітників; облік стану службового колективу; вироблення рекомендацій щодо проведення комплексу заходів виховного характеру, які запобігатимуть виникненню деформацій у спілкуванні.

Висновки

Отже, професійна діяльність правоохоронця наповнена різноманітними ситуаціями психологічної боротьби, конфліктної взаємодії різного рівня, проблемним за своїм характером спілкуванням. Належний рівень розвитку комунікативної компетентності дозволить їм швидко орієнтуватися в різноманітних

ситуаціях і підвищить ефективність професійної діяльності. Розвиток комунікативної компетентності нерозривно пов'язаний із комунікативною готовністю правоохоронців, яка повинна бути сформована ще на етапі навчання у ВНЗ.

Процес входження в професію завжди супроводжується певними труднощами (відсутність уміння встановлювати правильні взаємини; невміння створювати в процесі спілкування атмосферу зацікавленості, невимушеності; відсутність навичок самостійно аналізувати свої успіхи й невдачі в спілкуванні; невміння обирати оптимальні шляхи виходу з конфліктних ситуацій та інші). Для того щоб їх уникнути чи подолати, майбутнім правоохоронцям доцільно розвивати навички діалогічного мовлення, ділового спілкування, а також застосовувати способи корекції та профілактики спілкування.

1. Балл Г. О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці / Г. О. Балл // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти : наук.-метод. зб. / ред. кол.: І. А. Зязюн [та ін.]. – К., 1994. – 384 с.
2. Барановська Л. В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. В. Барановська – К., 2005. – 43 с.
3. Барко В. І. Психологія управління командою міліцейського підрозділу : навчальний посібник / В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, П. П. Підюков. – К. : Київ. юрид. ін.-ут, 2006. – 200 с.
4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ., магістр. / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 316 с.
5. Вітюк Н. Р. Психологія професійної комунікації : навч.-метод. посібник / Н. Р. Вітюк. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2008. – 104 с.
6. Каверін О. Психологічна підготовка працівників міліції / О. Каверін // Соціальна психологія. – 2007. – № 3. – С. 130–137.
7. Коропецька О. М. Формування готовності сучасного вчителя до спілкування з учнями / О. М. Коропецька // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Плай, 1998. – Вип. 2, ч.1. – С. 81–91.
8. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : монографія : у 2 т. – Т. 1 : Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності / В. О. Лефтеров. – Донецьк : ДЮІ, 2008. – 240 с.
9. Матенюк О. А. Професійний психологічний вплив військового керівника на підлеглих в особливих умовах діяльності : монографія / О. А. Матенюк. – Хмельницький : Вид-во ХАДПС України ім. Б. Хмельницького, 2006. – 347 с.
10. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : монографія / В. С. Медведєв. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1996. – 192 с.
11. Мельник П. В. Концептуальні передумови формування професіоналізму у працівників міліції : монографія / П. В. Мельник, Л. В. Терещенко. – Ірпінь : КАВ УФЕІ, 1998. – 143 с.
12. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) : монографія / Л. І. Мороз. – Івано-Франківськ : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2007. – 312 с.
13. Мороз Л. І. Розвиток комунікативних умінь у працівників міліції / Л. І. Мороз // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 51–54.
14. Москаленко А. П. Професійно важливі якості працівників ОВС як психологічні чинники оптимізації взаємопорозуміння міліції з населенням / А. П. Москаленко // Проблеми взаєморозуміння ОВС з населенням : матеріали міжвузівської курсантської (студентської) наук.-практ. конф. (Донецьк, 26 жовт. 2001 р.). – Донецьк : ДІВС, 2002. – С. 392–402.

15. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : у 2 кн. – Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
16. Ортинський В. Л. Актуальні проблеми виховання курсантів у вищих навчальних закладах системи МВС України : навч.-метод. посібник / В. Л. Ортинський, В.І. Ряшко – Львів, 2006. – 272 с.
17. Пашенко О. Ю. Підготовка молоді до вибору професії правоохоронця : монографія / О. Ю. Пашенко. – Херсон : Олді-Плюс, 2002. – 152 с.
18. Потапчук Є. М. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військово-вслужбовців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Є. М. Потапчук. – Хмельницький, 2004. – 32 с.
19. Психологія оперативного спілкування та діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ / за ред. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2007. – 550 с.
20. Соціально-гуманітарні фактори та умови формування майбутнього працівника ОВС, як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія / [С. В. Савченко, О. М. Литвинов, В. Шпанкаукас та ін.] ; за ред. Е. В. Віленської та О. М. Литвинова. – Луганськ : РВВ МВС, 2005. – 296 с.
21. Соціально-психологічний аналіз дисциплін в адміністративній службі міліції : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. Бандурки О. М. – Х. : Ун-т внутрішніх справ, 1998. – 92 с.
22. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец: 19.00.06. «Юридична психологія» / О. В. Тімченко. – Х. : НУВС, 2003. – 35 с.
23. Туринська (Кукло) О. Є. Комунікативна компетентність правоохоронців як умова їх ефективної професійної діяльності / О. Є. Туринська (Кукло), О. Б. Самохвалов // Збірник наукових праць. Серія педагогічні та психологічні науки. – 2011. – № 60. – С. 200–203.
24. Черкашин А.І. Проблема професійно орієнтованого виховання майбутніх працівників органів внутрішніх справ у педагогічній теорії / А. І. Черкашин // Педагогіка вищої школи та загальна педагогіка: теорія і практика управління загальними системами. – 2012. – № 3. – С. 40–48.
25. Шаповалов А. В. Кому работать в милиции? / А. В. Шаповалов // Бюллетень законодательства и юридической практики Украины. – 1994. – № 28. – С. 80–87.

УДК 378.14:81'243

Віолетта Лапко

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена проблемам розвитку духовності особистості в період її фахового становлення. Досліджено сучасні тенденції інтерпретації змісту понять «духовність» й «особистість» визнані психолого-педагогічною наукою. Визначено провідні чинники активізації вдосконалення духовної царини особистості студента під час навчання у ВНЗ. Обґрунтовано педагогічні умови духовного розвитку студентської молоді. Наголошено на важливості створення нових освітніх технологій, спрямованих на виховання в студентів потреби не тільки в професійному, а й у духовному самовдосконаленні.

Ключові слова: *духовність особистості, духовний розвиток, духовне самовдосконалення, освітні технології.*